

ANDRÉ GIDE

OCH NOBELPRISET

Av dr ERNST BENEDIKT, Stocksund

FESTLIGHETERNA, stojet och jublet äro över, och kanske passas det nu att yttra några ord, vilka under festruset skulle ha syntts olämpliga eller illvilliga. Ingen missunnar en gammal man, en högt begåvad författare den senkomna belöningen för hans omfattande verksamhet. Han har åstadkommit mycket, hans bildning är förvånansvärd, hans mångsidighet förbluffande. Otvivelaktigt bemästrar han som blott en virtuos det franska språkets praktfulla instrument. Med stort mod har han tagit till orda för att all sympati till trots ge uttryck åt sin djupa besvikelse över utvecklingen i Ryssland, över de offer, som stalinismen pålägger folket och landets framstegsvänliga krafter. Med obarmhärtig öppenhet har han vågat sätta fingret på de brännande såren utan att ta hänsyn till sina forna vänners rasande skrin eller till klander från t. o. m. en Romain Rolland. Han kan fånga in en atmosfär som blott en Daudet eller en Zola kan det. Landskapet i Frankrike och kanske ändå mer i Afrika blir genom honom till en förnimbar realitet, full av puls och blod. Dispositionen i hans framställningssätt är oförvitlig och ledig, och utan minsta gnissel snurrar handlingens maskineri sin förutbestämda gång. Han har under sin långa levnad njutit vänskap från många betydande fransmän, t. ex. Stefan Mallarmé, Pière Louys', François Mauriac, liksom av Oscar Wilde.

Men berättiga redan dessa hans livsresultats positiva sidor till den storartade utmärkelse, som Nobelpriset utgör? Nobelpriset tilldelades honom i hans egenskap av diktare, och redan här uppstår tvivel. Är André Gide en diktare? Är han något mycket mer än en skriftställare med diktarsträvan? Vad är en diktares väsen på romanens och dramats område? Att han inte blott skapar figurer, som smyga förbi som skuggor, utan gestalter, som med

plastisk kraft präglade sig in i medvetandet. Det räcker inte att skickligt och fullt harmoniskt rada upp bilder eller samtal på varandra. En romandiktare, en dramatiker fordrar den äkta skaparkraft, vilken betraktar dessa skildringar blott som staffage för gestalterna i sitt verk. Jag skulle blott vilja ställa frågan: har Gide skapat sådana gestalter? Finns det i hans romaner och hans pjäser personligheter, vilka man ser på som verklighet, som en andra, av diktarens nåd avlad verklighet. Så som Victor Hugo, Balzac, Dickens, Dostojevskij och Tolstoy ha skapat dem? Man läser »Den trånga porten», »Falskmyntarna», »Pastoralsymfonien», »Les caves du Vatican» och dramerna. Man blir förvånad över hur föga all konst till trots just de människor, som Gide för in i sin handling, äga verkligt liv, för att inte tala om den där demoniska makt, som hos många fantasiskapelser av klassiska romanförfattare syns vara starkare än verkligheten själv.

Om alltså Gide är mycket mer skriftställare än diktare och skapare, har då Nobelpriset tilldelats honom för ett tänkesätt, vars idealism, vars kraft och storhet kan ersätta bristen på den högsta begåvningen? Också här får jag säga, att jag är oförstående. Är Gide överhuvud en tänkare? Kan man någonstans finna att hans andliga organisation är konsekvent? Naturligtvis har han i tankarna sysslat med tusende ämnen och människor. Hans dagböcker äro fyllda av delvis mycket kloka reflektioner av också vetenskaplig, filosofisk och filologisk art. Men är detta tillräckligt för att beteckna en tänkare? Jag läste nyligen — en viktig provosten — en betraktelse av Gide över Goethe, som tydligen har inverkat starkt på honom. Han kunde på det hela taget bara säga, att Goethe som grundidé skulle ha följt önskan att uppbygga och undervisa människorna — en uppfattning, vars ytlighet och sakliga oriktighet måste vara uppenbar för varje Goethe-kännare. Men förutom detta inflytande från Goethe verka också Montaigne och Pascal på honom, Dostojevskij och Nietzsche. Resultanten av dessa kraftparallelogram är hans genomgående sviktande och virriga linje. Å ena sidan är han religiöst och kristligt stämd ända till svärmeri och sentimentalitet. Han vågar till och med att som titel på boken om hans grövsta förvillelser sätta evangelieordet: »Om vetekornet icke dör». Gemytligt som blott en 60-årig skriftställare kan skildrar han sitt hem: den hederlige, högt bildade, blott något pedantiske fadern och den milda, goda gränslöst ängsliga modern. Lika ljus är bilden av hans fästmö, senare hans hustru, som sannerligen förtjänade en martyrkrona som vårda-

rinna åt en själsligt och kroppsligt sjuk. Men denne man, som snyftande vid sin mors dödsbädd betraktar sitt liv som förlorat, fördömer familjen. Han, som i årtal har sökt vinna den bleka, ljuva Emanuela, skövlar henne på ett sätt, som romanen »Den omoraliske» blott antyder. Ty under det att denna kvinna, kanske smittad av Gides egen tuberkulos, blir allt svagare driver honom ett motståndslöst begär att släpa den redan dödsmärkta kvinnan från ort till ort. Under det att han om dagen hänger sig åt att sköta om den sjuka, hänger han sig om nätterna och senare allt mer och mer öppet åt umgänget med gossar, vilka uppmuntra hans från tidigaste pojkkår gynnade »vanor». Det ligger säkert en vild, om man så vill förtvivlad uppriktighet i dessa bekännelser. Gide skulle kunna hänvisa till en Rousseaus lysande exempel. Men oändligt mycket fattas för att Gide skall komma i jämnhöjd med den store reformatorn. Aldrig har Rousseau i all sin förmäthenhet vågat det oerhörda, som Gide utan att tveka tillåter sig. Han skulle rysande ha ryggat tillbaka för den perversitetens apoteos, som Gide inte bara ungefärligen antyder utan skildrar med noggrannheten hos en sexuallivsskildrare. Det är här en fråga uppstår: hur stor rätt har konstnären att sätta sig över moralen? Beskylls inte mer eller mindre varje konstnär av sin samtid för sedeslöshet? Jag tror att också här svaret lätt kan ges. Det är sant att Shakespeare skildrar de grövsta förbrytelser. Men han skildrar dem inte i avsikt att prisa förbrytelsen. Han skildrar aldrig en förbrytare, som inte går under antingen på grund av vansinne eller genom det godas makt. Konstnären har visst rätt att få vara omoralisk. Men blott i de fall, då han förmår slå sönder det konventionella till fördel för en högre skapelse, en högre lag. Hans styrka beror på det förhållandet, att han genom sin inre renhet förmår göra heligt också det, som för den okonstnärlige syns vara orent. Hos Gide kan jag inte finna någonting av dessa upphöjda syften. När han t. ex. i »Den omoraliske» utan ett klandrande ord betraktar en stöld — hos Gide är allting subjektivt — så uppfattar genomsnittsläsaren en sådan brist som på något sätt stötande. I boken »Les caves du Vatican» mördas en människa. Inte på grund av några djupt liggande orsaker, av oeftergivlig själslig nödvändighet utan helt enkelt på grund av ett slags brottslig nyck i ett ögonblick av hysterisk överspändhet just då situationen är läglig och då ingen kan ertappa mördaren. Mördaren låter utförandet av sitt dåd bero på om — innan han har räknat till tolv — ett ljus skall eller inte skall dyka upp ur det mörka

landskapet, där ett tåg väntas komma. Ett ljus blixtrar till, och i samma ögonblick sätts också det ödesdigra beslutet i verklighet. Gide har kanske här rönt inflytelser från Dostojevskij eller Nietzsche — men vilken skillnad är det inte mellan Dostojevskijs oerhörda vulkaniska kraft och denna torra nedrighet! Hur mycket har inte Nietzsche fått ut av dessa fruktansvärda krafter, som tvingade honom till en ställning »Jenseits von Gut und Böse». Men Gides amoralism är inte mycket mer än negativiteten hos den svage, som — vilket han själv skriver — inte har funnit någon förbindelse mellan sitt intellekt och sitt känsloliv.

Lika oklar är Gides ställning till religionen. Jag har redan nämnt att han uttrycker sin andakt i extatiska toner, vilka påminna om Lamartine. Har han någonsin funderat på, om denna kristna bekännelse låter sig förenas med den rena njutningslystnadens filosofi, sådan som han jublande förkunnar den i »Les norritures terrestres»?

Man kan inte prisa försakelsens evangelium samtidigt som man förkunnar den fullkomliga hämningslöshetens evangelium. Han tror också, att hans kristendom går att förena med hans ursprungliga kärlek för kommunism och bolsjevism. Ty hans kritik av stalinismen kan ingalunda tydas så, att han avvisar kommunismen. Tvärtom går hans kritik mot Stalin till största delen ut på, att denne har förnekat det kommunistiska idealet, Det är svårt att begripa, att Gide först vid sin resa genom Sovjetryssland — först 1936 — begrep, vad som skedde i det kommunistiska Ryssland. Han står som fallen ur skyarna, då han upptäcker hur mycket det ryska systemet har den allmänna okunnigheten att tacka, han uttalar — och säkert med full rätt — sin avsky över de idisslade slagorden, över trycket, som vilar över de intellektuella, över den allmänna konformiteten, som gör atmosfären odräglig. Var detta verkligen något nytt? Kunde en man som Gide ha varit okunnig om vilka medel man ända från början använde för att genomföra den kommunistiska diktaturen? För var och en som inte med flit slöt ögonen för verkligheten, var det fullkomligt klart, att om man mitt i ett kapitalistiskt Europa försökte i ett enda land upprätta ett fientligt system, så kunde detta endast ske genom isolering, genom stränga inskränkningar, genom allt det som Gide i sin skrift betraktar som inte mindre än en synd mot revolutionens heliga ande. Men det är svårt att kunna förutsätta, att inte denna synd begicks redan från början. Det är svårt att förklara, varför han inte redan för länge sedan andligt har gripit till vapen

för att gissla det tyrranni, som Lenin utövade inte mindre obarmhärtigt än någon annan.

Det föreligger alltså också här en vidöppen motsägelse i Gides hållning, som verkligen inte utgör någon grund för att hylla honom. Men *ett* företräde har Gide och därtill ett mycket farligt: han är en stark personlighet, och hans böcker har haft ett betydande inflytande på mentaliteten hos förkrigsgenerationen i Frankrike. Detta inflytande var utan tvivel högst ogynnsamt. Det åstadkom denna egendomliga sömnaktighet, som påskyndade nederlaget. Det verkade i en cynismens anda, som hade till följd inte en omvärdering utan en nedvärdering av alla värden. Själv har Gide genom sina verk på något sätt lyckats befria sig från de sorgliga drifterna. Men hans inflytande bidrog till att moraliskt försvaga Frankrike inför Hitler. Är allt detta tillräckligt för att motivera utmärkelsen? Måste man på dylikt sätt frammana renässansen hos en författare, vilken redan tillhör det förgångna? Att ställa frågan betyder att besvara den...
